

Senga Toru

Bálint Gábor, Pröhle Vilmos és a japán-magyar nyelvhasznítás története

I. 150 év telt el azóta, hogy 1844. március 13-án megszületett Bálint Gábor (1844-1913) a Háromszék megyei Szentkatolnán (Catalina, ma Románia), az akkori Magyarország keleti szélén. A székely tudós, miután több mint egy évtizedig hányódott Európában és Ázsiában, visszatért hazájába, és a kolozsvári Királyi Ferenc József Tudományegyetemen az urál-altaji összehasonlító nyelvészet tanáráként oktatott az 1893/94. tanév 2. felétől az 1911/12. tanévig. 1977-ben Ligeti Lajos a *Gombocz Zoltán mint turkológus* című cikkében a következőket írta: „Bálintot az altaji nyelvek érdekelték csupán, használható, jó anyagot közölt törökből (kazáni tatárból) és mongolból (burjátból). Összehasonlító nyelvészetből csak meglehetősen dilettáns műveket produkált (magyar-mongol, magyar-dravida, magyar-kabard nyelvrokonság). Az ő helyére került 1914-ben Gombocz Zoltán, megjelenése a katedrán alig mérhető színvonal-emelkedést jelentett.”¹ György Lajos irodalomtörténész pedig, aki 50 évvel ezelőtt előadást tartott Bálint életéről és munkásságáról születésének 100. évfordulója alkalmából, arról szolt, hogy „A méltánytalanság ott érte Bálint Gábort, amikor tévedései mögött nem látták és nem is becsülték meg azt a pozitív értékanyagot, amelyet Oroszországban és Ázsiában, nagy tudással és kifogástalan módszerrel, a tudomány számára hozzáférhetővé tett.”² Munkái egyes részeinek értékét mutatja, hogy az utóbbi évtizedekben török, mongol és mandzsu vonatkozású műveit utánnomásból vagy kéziratából megjelentetik.³

Az alábbiakban először Bálintnak egy terjedelmes dolgozatáról szeretnék szólni, amely a japán-magyar nyelvhasznítás történetének szempontjából érdekes, és tudtommal az ismeretlenség homályában hever. Ismeretes, hogy a székely nyelvész tagja lett Széchenyi Béla kelet-ázsiai expedíciójának, amely 1877 decemberében indult Triesztből, de egyedül ő indult vissza hamarabb Európába, 1878 tavaszán. György Lajos azt állítja, hogy Bálint Sanghajból „Japánba is átnézett”.⁴ Maga Bálint azonban a „*Minő fajúak a japánok (nipponiak)?*” című, 1894-ben megjelent cikkében⁵ nem szól japáni tartózkodásáról, amikor a japánokkal való első (1872-ben Szentpétervárott) és második (1878-ban Sanghajban) találkozásáról beszél, és 1878-ban még a „legkisebb gondot sem” fordította a japán nyelvre. Később pedig ez a nyelv nagyon foglalkoztathatta őt, és a fent említett 1894-es cikkében azt írja, hogy „Több mint 800 (nyolcszáz) magyar alapszónak társait tudom kimutatni a nipponi nyelvben”. Ezen szövegegyeztetései néhány év múlva valóban napvilágot láttak, de — úgy tűnik — nem szerzett tudomást róluk a magyar tudomány világa.

Ezzel kapcsolatban említést érdemel az, hogy tudásunk a kolozsvári egyetemen, ahol főleg altaji nyelvekről adott elő, az egyetemi tanrend szerint az 1895/96. tanévtől nyolc féléven keresztül tanított japán nyelvet is heti két órában.⁶ Az 1895/96. tanév 1. félévére vonatkozó tanrend a következő órát hirdeti: Kabard nyelvtan. Heti egy óra. | Nipponi nyelvtan. Heti 2 óra. | Török-tatár nyelvtan és szövegolvasás. Heti 2 óra. | Ta hio (A nagy tan) mandzsu nyelv-

¹ MNy. LXXIII, 396.

² György Lajos: *Bálint Gábor emlékezete*. Egy kolozsvári egyetemi tanár oroszországi és belsőázsiai nyelv-tanulmányai. Kolozsvár 1945. 29; 1. még Zágoni Jenő: *130 éve született Szentkatolnai Bálint Gábor*. Aluta VI/VII (1974/75), 373-89.

³ L.: Louis J. Nagy: *Acta Orientalia IX* (1959), 311-27; G. Kara: *Narody Azii i Afriki 1962/1*, 161-4; *Bálint Gábor keleti levelei*. Bevezetővel újra közreadja Kara György. Bp., 1973.; *Wolgatatarische Dialektstudien*. Textkritische Neuausgabe der Originalsammlung von G. Bálint 1875-1876. Hrsg. von A. Berta. Bp., 1988.

⁴ *I. m.* 17.

⁵ Erdélyi Múzeum XI, 584-5.

⁶ György (*i. m.* 22.) csak négy félévről beszél.

ven. Heti 1 óra.⁷ Tekintettel arra, hogy annak idején az uráli és az altaji nyelveket általában egy családba tartozónak vélték, és vitakoztak azon, hogy a japán nyelv beleillik-e e nyelvcsaládba, az urál-altaji nyelvészeten belül a japán nyelvet oktatni nem elképzelhetetlen, bár elég szokatlan. Mindenesetre, azt mondhatjuk, hogy Bálint úttörő szerepet játszott a japán nyelv oktatásában a magyar egyetemeken. Nem tudjuk, hogy mi készítette őt arra, hogy 1899-től abbahagyja e nyelv tanítását.

Ezen időszak előttre, 1897-re esik Bálint „*Tamul (dravida) tanulmányok*. Első rész: tamil nyelvten (latinos átírással), tekintettel a többi tizenegy társnyelvre és a magyarra. Második rész: magyar-tamur gyöknyomozó szótár, tekintettel a középturánság főbb nyelveire”⁸ című munkájának megjelenése. Megjegyzendő azonban, hogy Bálint e műve, amelynek magját „a hontalanság 11 éve alatt” készítette, már sokkal korábban kész volt, hiszen a „Bevezetés” végén a következő áll: „Szent-Katolnán, 1891. tavaszelő 7-dikén”. (Ez a dátum nem egyezik meg György állításával, miszerint Bálint közel másfél évtizedes európai és ázsiai hányódása után, 1892-ben hazaérkezett.⁹ A Magyar Néprajzi Társaság 1891. február 28-i ülésén pedig előterjesztették Bálint egy írását: *Ethnographia* II [1891], 138. Bálint valószínűleg 1879-től 1890-ig tartózkodott külföldön.) Ligeti Lajos ezt a művet sajnálatos eltévelyedése terjedelmes megnyilvánulásának nevezi, miután megjegyzi, hogy Bálint „a mongol után a dravida nyelveket tette meg a magyar nyelv rokonául és egy meglehetősen zavaros turáni nyelvcsaládba gyömöszölte a tamult, a magyart a mongollal együtt.”¹⁰ Kara György, aki 1973-ban újra kiadta Bálint néhány közleményét utánnomásban, bevezetésében a következőket írja: tudósunk „Bombayban ismerkedett meg a régi és nagy irodalmú tamil nyelvvel, fedezte fel, menthetetlenül, az új rokonságot (amely, a mi legjobb tudomásunk szerint, nem több bizonyos szerkezeti, tipológiai és nem genetikai rokonságnál, mely pl. a bolíviai kecsua nyelvről is állítható).”¹¹ Ligeti és Kara, akik csak a fent említett magyar nyelvű kiadásra hivatkoznak, nem tesznek említést Bálint japán-magyar nyelvhasznításáról. Az ember azt gondolhatja, hogy az egy évvel később Bécsben megjelent német nyelvű kiadás¹² azonos tartalmú a magyaréval, de a két kiadás összehasonlításából kiderül, hogy Bálint nemcsak átdolgozta a magyar kiadást, hanem műve végéhez hozzácsatolta az „*Anzug des Japanischen Wörterbuches*. Nach J. C. Hepburn's japanischen Wörterbuche (A Japanese-English and English-Japanese Dictionary by J. C. Hepburn etc. 4. Ed. Tokyo, 1888) című részt is, amely tulajdonképpen japán-magyar szóegyeztetésekből áll a 380. laptól a 429-ig terjedően (negyedrért alakban). A „Bevezetés” is teljesen más, és helyére az „*Einleitende Bemerkungen* (5-37) kerül, amely a „turáni” nyelvek (tamil, japán, koreai, magyar, török-tatár, mongol, finn, mandzsu, szamojéd stb.) rövidre fogott nyelvtani összehasonlítása. Itt a műve végén található „Anzug”-ról Bálint a következőképpen nyilatkozik: „Meiner Ansicht nach ist es ein zweites Hauptdokument des Turanentums, die Geschwister von 800 und etlichen magyarischen Grundwörtern dort zu sehen, was vielleicht genug ist, um die, welche die Verwandtschaft leugnen, zum Schweigen zu bringen.”¹³ Az átdolgozást és a kiegészítést tudósunk bizonyára a magyar változat 1891. évi elkészítése után hajtotta végre.

Bizonyos, hogy Bálintnak a magyar-tamil rokonságról szóló elmélete, amelyről már korábban is hangot adott¹⁴ visszatetszést keltett a magyar szakemberek körében, így talán már egy

⁷ *A Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz-József-Tudomány-egyetem almanachja és tanrendje. Az MDCCCXCVI-VII-iki tanév I. felére.* Kolozsvár, 1898. Az órákkal kapcsolatban a továbbiakban is a kolozsvári egyetem tanrendjeinek adataira támaszkodom.

⁸ In: *Gróf Széchenyi Béla keletázsiai útjának tudományos eredményei.* II. Bp., 1897. 1-341.

⁹ I. m. 21.

¹⁰ NyK. XLIX (1935), 190.

¹¹ I. m. 7.

¹² *Tamulische (Dravidische) Studien in zwei Teilen.* I. Grammatikalischer Teil. II. Lexikalischer Teil. In: *Wissenschaftliche Ergebnisse der Reise des Grafen Béla Széchenyi in Ostasien 1877-1880.* Zweiter Band. 1-432. Wien, 1898.

¹³ I. m. 36.

¹⁴ ErdMúz. V (1888.), 33-55, 215-36.

csepp figyelmet sem fordítottak a német kiadásra. Heinrich Winkler wroclawi (breslaueri) tudós pedig, aki az ún. urál-altaji nyelvek közé sorolta a japánt is, szentelt egy recenziót Bálint német nyelvű munkájának. Hosszasan ecsetelve elvetette Bálint véleményét a magyar-tamil nyelvrokonságról.¹⁵ Winkler azonban, aki műveiben¹⁶ különben sem vállalkozott akkor még az urál-altaji nyelvek szókincsének a japánéval való egyeztetésére, recenziójában egy szót sem szól Bálintnak a félszáz oldalt kitevő japán-magyar szövegeztetéseiről.

2. Közel két évtizeddel Bálint szóban forgó munkája után a Keleti Szemlelben lát napvilágot az ő nézetéhez bizonyos mértékben hasonló tanulmány Pröhle Vilmos (1871-1946) tollából. (Pröhlét elsősorban turkológusként tartják számon.) Ő a *Studien zur Vergleichung des Japanischen mit den uralischen und altaischen Sprachen*¹⁷ című írásában, amelyben érdekes módon alig szentel figyelmet az altaji nyelveknek, az uráli nyelvekkel rokonítja a japánt. Tanulmányában, amelyben hangmegfeleléseket törekszik megállapítani, 10 morfológiai párhuzam mellett 90 japán-uráli szövegeztetés is található. Ha e 90-ból megfigyeljük az első 15 japán szót, közülük 9 szerepel Bálint „Anzug”-jában is címszóként, s ebből Pröhle 5-nek (*hineru, hirumu, ho, fukumu, furu*) nagyjából ugyanazt a magyar megfelelőt javasolja, mint Bálint, 2 szövegeztetése pedig (*he, hito*) nem esik távol Bálintétól.

Pröhle tanulmányának elején említést tesz az ez irányú korábbi kutatásokról, J. Grunzelről, A. Bollerről és H. Winklerről, de Bálintról szó sincs. A japán-uráli szövegeztetéseiben Pröhle többször hivatkozik Boller munkájára¹⁸, mint például a fent említett 9 japán szó közül kettőnél. Pröhle vajon nem ismerte Bálint dolgozatát? Vagy vajon nem akart hivatkozni a székeley tudósra, aki a magyart és a japánt a tamillal rokonította, vagy pedig műve elhallgatására az akkori magyar nyelvtudomány világában uralkodó léggör készítette, amely ignorálta Bálint összehasonlító nyelvészeti munkásságát?

Pröhle egy cikkében 1899-re visszaemlékezve azt írja, hogy akkor már „kotyogni” tudott japánul.¹⁹ 1908-tól, amikor még a nyiregyházi evangélikus főgimnázium tanára volt, a kolozsvári egyetemen is tanított magántanárként, tehát Bálint kollégája lett néhány évre, sőt az 1910/11. tanévtől — az 1911/12. tanév 1. félévét kivéve — az 1912/13. tanév 1. félévéig japánul is tanított. Ízelítőül vessünk pillantást Bálint és Pröhle óráira az 1910/11. tanév 1. félévében: Bálint Gábor: Kabard nyelvtan, tekintettel a főbb turáni nyelvekre. Heti 2 óra. | Török nyelvtan, tekintettel a mongol és mandzsu nyelvekre. | Heti 2 óra. | Mandzsu nyelvtan, tekintettel a mongol és török nyelvekre. Heti 1 óra. — Pröhle Vilmos: Török-tatár-ugor nyelvhasználat. Heti 1 óra. | Oszmánli-török nyelvtan. Heti 1 óra. | Bevezetés a japáni nyelvbe. Heti 1 óra. — Ha a két tudós találkozott, köztük vajon egyszer sem esett szó a japán nyelv hovatartozásának kérdéseiről, és Bálint vajon nem is tett említést saját munkájáról?

3. Amint az alább közlendő levélből is kitűnik, amelyet Pröhle a Keleti Szemle egyik szerkesztőjének, Munkácsi Bernátnak küldött²⁰ tanulmánya az 1917-es megjelenésénél már évekkel előbb kész állapotban volt.

„Nagyságos Uram!

Mellékelve bátorkodom most készülő munkámnak, mely a finn-ugor és japáni nyelvrokonságról szól, egy részét a Keleti Szemle számára elküldeni. A folytatását talán már a jövő hétfőn postára adhatom.

A multkor küldött füzetekéről, valamint két a japáni nyelvészet körébe vágó újabb könyvről rövidesen küldök ismertetést.

¹⁵ Literarisches Centralblatt 1899, No. 17, 593-6.

¹⁶ Pl. *Uralaltaische Völker und Sprachen*. Berlin 1884.

¹⁷ *KelSz.* XVII (1916/17) 147-83.

¹⁸ *Nachweis, dass das Japanische zum ural-altaischen Stamme gehört*. In: Sitzungsberichte der philos.-histor. Classe der kais. Akademie der Wissenschaften [Wien] XXXIII (1857), 393-481.

¹⁹ *Napkeletről*. Bp., 1922. 39.

²⁰ MTA Kézirattár Ms 10.283/t.

Mindezeket a dolgokat régen rendbehoztam volna, de mostanában igazán oly sok dolgom volt, hogy alig győztem.

Ujságul azt írhatom, hogy Kolozsvárt Zolnai és társai megfelelő taktikával elérték, hogy a bölcsészeti kar 8 tagja 6 ellenében Gombocz Zoltán meghívása mellett szavazott. Hogy milyen szépen ment ez az ügy, azt nem részletezem, csak jellemző az illető társaság felfogására: Gomboczék köre engem még „nyelvésznek” sem hajlandó elismerni, Gombocz ur ellenben még olyan tanszék betöltésére is alkalmas, amelyhez nincsenek meg a megfelelő nyelvi és irodalmi ismeretei!

Egyébiránt a meghívás ellen, miként értesültem, megtörtént a tiltakozás.

Magamat Nagyságodnak szíves jóakaratóba ajánlva maradok mély tisztelettel kész szolgája Nyiregyháza, 1913. III. 4.

Dr Pröhle Vilmos”

Munkácsi erre azonnal visszaküldte a kéziratot, s ez nyilván elkészerítette Pröhlét (1913. III. 9).²¹ Valószínű, hogy Pröhle ezután megfogadva Munkácsi tanácsait és javaslatait, átdolgozta tanulmányát (1913. V. 19.). Ily módon már 1913 nyarán (1913. VI. 30.) elkészült vele, amelyben már felhasználhatta az ez irányú kutatások úttörőjének, Bollernek fent említett művét is (1913. VI. 6.). Azonban úgy tűnik, hogy Munkácsi még kifogásolta egyebek mellett Pröhle japán-uráli szövegeztetéseiének bizonyos részeit (1913. VIII. 24.), és dolgozata sem 1913-ban, sem pedig 1914-ben nem került közlésre. 1915-ben Pröhle érdeklődik Munkácsitól arról, hogy mi lesz a „már régen heverő japáni” tanulmányával (1915. IV. 19.). Ezzel kapcsolatban Munkácsi többek között azt tanácsolhatta Pröhlének, hogy rövidítse le tanulmányát. „Ami japáni tanulmányommal tervezett rövidítéseit illeti — írja Pröhle Munkácsinak —, azokra nézve az a véleményem, hogy ha Gombocz vagy Zolnai írta volna ezt a dolgozatot, akkor nem próbálnák közlés előtt amputációnak alávetni. De nálunk úgy látom, nem az a lényeges, hogy mit, milyen alapon és hogyan ír meg az ember, hanem az, hogy *ki a szerző*” (1915. IV. 19.). Ránk maradt egy piszkozata annak a levélnek, amelyet Munkácsi Pröhlének küldhetett 1917 júliusában a csehországi hadifogolytáborból,²² ahol az oszét foglyok nyelvét tanulmányozta.²³ Eszerint: „Evvel a cikkel én a legjobb indulattal s lelkiismeretességgel vesződttem. Mindent meghagytam benne, ami lényegileg hozzátartozott s ami valamennyire elfogadhatónak tetszett (jobban mondvá nem viselte magát, ha szabad kezét hagy a szerkesztésben, mind ezért igen sajnálom a velem szemben tanúsított méltánytalan eljárását.” Pröhle végül kénytelen volt elfogadni cikke lerövidítését, és a korrektúra elvégzésekor közli Munkácsival, hogy nem egy szóhasonlítását nehéz szívvel, de nélkülözötte (1917. VIII. 8.). Így tanulmánya „horribilis kihagyások”-tól szenvedve, ahogy Pröhle nevezi (1917. IX. 5.), végre napvilágot lát 1917-ben.

Pröhle ugyanabban az évben munkája II. részét átdolgozza (1917. X. 20.; 1917. XI. 10.). 1918. május 17-i levelében pedig, amely az MTA Könyvtára Kézirattárában ránk maradt utolsó levele Munkácsihoz, a következőket olvassuk: „Ha a *Studien zur* stb. II. része még nem volna sajtó alatt, úgy szívesen elküldöm annak egy másik példányát, amely pozsonyi pályázatomban mellékletei között szerepelt. Ez a kézirat azonos ugyan a másikkal, de mivel jóformán kalligrafice van írva, a szedőre nézve sokkal kellemesebb lehet.” Azonban a II. rész soha nem jelent meg a Keleti Szemlében, amely az I. világháború után ritkábban, az utolsó, XXI. kötete (1928/32) pedig 1932-ben került kiadásra. Ez a dolgozat önálló kiadványként csak 1943-ban látott napvilágot *Grundriss einer vergleichenden Syntax der uraltaischen Sprachen mit besonderer Berücksichtigung der Japanischen Sprache* címmel Budapesten. Itt Pröhle az előszó-

²¹ Az ilyen dátum zárójelben a továbbiakban is azt jelzi, hogy forrásul használjuk Pröhlének Munkácsihoz az adott időpontban intézett — az MTA Könyvtára Kézirattárában Ms 10.283/t jelzés alatt megőrzött — leveleit.

²² MTA Kézirattár Ms 10. 283/t.

²³ KelSz. XVIII (1918/19) 146.

ban arról szól, hogy bár a dolgozat már 1917-ben készen volt, az I. világháború tragikus következményei lehetetlenné tették a közzétételét, de a megjelenés késésében az is közrejátszhatott, hogy Munkácsi nem küldte azonnál nyomdába, hanem a Keleti Szemle szerkesztőségében hevert huzamos ideig. Érdekes jelenség az, hogy ezzel szemben Décsy Gyula meleg és további kutatásokra biztató előszavával adta ki 1978-ban Pröhle kéziratban maradt munkáját *Vergleichende Syntax der ural-altaischen (turanischen) Sparchen (Autograph-Ausgabe, Wiesbaden)* címmel, amely az 1943-as könyvecskéjének bővített változata.

4. A fentebb teljes terjedelemben közölt levélben, amelyet Pröhle intézett Munkácsihoz 1913. március 4-én, a kolozsvári egyetem ural-altaji philológiai szemináriuma vezető tanári állásának betöltésével kapcsolatban esik szó Gombocz Zoltánról és Zolnai Gyuláról. Pröhle, aki Bálint nyugállományba vonulása után is tanított az 1912/13. és 1913/14. tanévben, bizonyára abban reménykedett, hogy Bálint helyére őt nevezik ki. A dolog azonban nem így alakult, és Budapestről a Pröhlénél fiatalabb Gomboczot hívták meg, s ez igen elkeseríthette őt. „Panaszkodni nem szeretek, de annyit mondhatok — írja Pröhle Munkácsinak —, hogy amilyen eszközökkel például Gombocz és barátai ellenem dolgoztak és dolgoznak s rólam mint egyszerű nyelvmesterről és belletristáról beszélnek, az bizony már nagyon elkeserít.” „... a kolozsvári kérdés Gomboczék illetéktelen közbelépése miatt úgy áll, ahogyan áll” (1913. III. 13.). Ez a dolog másik oldalára vethet fényt. Gombocz nem az 1913/14., hanem az 1914/15. tanévtől kezdett ott tanítani, Pröhle azonban már csak az 1914/15. és 1915/16. tanéveknek az I. felében működik, s azután végleg abbahagyja a kolozsvári egyetemen való tanárkodást. Az 1916/17. tanévtől Nyíregyházáról Debrecenbe költözve a debreceni egyetemen magántanárként, az 1918/19. tanévtől pedig c. ny. rk. tanárként oktat turkológiát.²⁴

Mindenesetre említést érdemel az a különös helyzet, amely az I. világháború előtt a kolozsvári egyetem ural-altaji philológiai szemináriumát jellemezte. Tudniillik itt megelőzve a budapesti egyetemet már közel egy évszázaddal ezelőtt megkezdődött a japán nyelv oktatása, és kisebb-nagyobb megszakításokkal folytatódott az ural-altaji nyelvészet tárgykörén belül. Ha meggyőző bizonyítást nyert volna az a nézet, miszerint a japán nyelv az altaji vagy az uráli nyelvcsaládhoz tartozik, akkor a japanológia az azóta történt viharos események ellenére szépen felvirágozott volna Magyarországon, amely az uralisztika és altajisztika egyik központja a világon. Visszatekintve azt mondhatjuk, hogy a korai magyarországi japanológia, amely a magyar nyelvhasználatból indul ki, eleve kudarcra volt ítélve.

5. Koizumi Tamotsu, aki egyébként az uralisztika ritkaságszámába menő japán művelője, összefoglalta a különböző hipotéziseket a japán nyelv kialakulásáról és hovatarozásáról, ezeket két (I. és II.) csoportra osztva. I. A japán nyelv azonos eredetű X nyelvvel. Ezen típuson belül többek között a) a ryükyü (bizonyítást nyert), b) a koreai, c) a mongol, d) az uráli és altaji, e) a tibeto-burmai és f) a tamil jöttek szóba. II. A japán nyelv X nyelvre Y nyelv ráakódásával alakult ki. E típus két altípusra tagolódik: 1. két nyelv egymásra rakódásával, 2. több mint három nyelv egymásra rakódásával alakult ki a japán nyelv. Ezekben a hipotéziseken belül is vannak változatok. Például az 1. még az alábbi nézetekre oszlik: a) egy déli (ausztronéziai) nyelvre és északi (mandzsu-tunguz) nyelv, b) egy északi nyelvre egy déli nyelv, c) egy déli nyelvre egy nyugati (uráli) nyelv rakódott rá. Maga Koizumi úgy véli, hogy a japán nyelv a ryükyü testvéryelvvvel együtt egy nyelvcsaládnak tekinthető.²⁵

²⁴ Pröhle 1923-tól 1942-ig mint a kelet-ázsiai nyelvek tanára japánul is tanít a budapesti egyetemen, de ez alatt az időszak alatt — bár megjelenteti *A japáni nemzeti irodalom kis tükre* (Bp. 1937) című úttörő könyvet — nem tesz közzé egyetlenegy tudományosnak nevezhető japán vonatkozású írást sem, sőt egész életében az említett két német nyelvűn kívül is csak egy ilyen írásról van tudomásunk, mégpedig a kolozsvári működése idejéből: Ethn. XXII (1911).

²⁵ Koizumi Tamotsu: *Nihongo no keitō*. In: Kindaichi H. — Hayashi O. — Shibata T. (szerk.): *Nihongo hyakka dai-jiten*. Tokió 1988. 8-18; I. még Tokunaga Yasumoto: *A japán nyelv hovatarozásának kérdéséről*. MTA I. OK. XXIII (1966), 41-7.

Ha Bálint véleményét beillesztenénk a fenti csoportosításba, bizonyos értelemben az I. d)-hez is és az I. f)-hez is tartozna. Megjegyzem azt, hogy Bálint egy amerikai misszionárius, J. C. Hepburn szótárának 4. kiadását használhatta, amelyről elismeréssel szól. Hepburn (1815-1911) az első kiadást, amely 1867-ben jelent meg és a világ első komoly japán-angol szótára lett, átdolgozta és kiegészítette, és az 1866. évi 3. kiadás, amelyben már alkalmazta az ún. Hebon (Hepburn) szisztemát, a most is általánosan használatos átírási módszert, az első kiadás címszavainak kb. 1,7-szeresét, 35 518 címszót tartalmazott a japán-angol részben.²⁶ Bálint szöveggyeztetéseiben több mint másfél ezer japán szót választott ki Hepburn szótárából, betűrendbe szedte, és ezeket hasonlította össze magyar és némely esetben más „turáni” szavakkal. Bálint dolgozata, bár főleg a japán-magyar szókészlet felületes hasonlóságán alapul, bizonyára felkeltette volna legalább azok érdeklődését, akik a japán nyelv hovatarozásának kérdését uráli, illetve magyar irányból próbálják megközelíteni. Ki gondolná, hogy a *Tamulische Studien* címet viselő terjedelmes műben félszáz oldalas japán-magyar szöveggyeztetések találhatóak. Nem csoda, hogy nemcsak a japán nyelvhasználat történetéről beszámolóok számára²⁷ maradt ismeretlen, hanem a magyar nyelvhasználat történetéről értekezők számára is. Pusztay János a magyar nyelvhasználat történetéről szóló könyvében a magyar-japán nyelvhasználat kapcsolatban röviden bemutatja Pröhle 1917-es írását, mondván, hogy szöveggyeztetéseinek többsége nem állja ki a nyelvészeti kritikát; Bálintot azonban meg sem említi, hanem Pap Ferencnek az ennél jelentéktelenebb „*A japán-magyar nyelvrokonság*”²⁸ című könyvecskéjéről szól „*A nyelvhasználat és politika uszályában*” fejezetben.²⁹ Kazár Lajos a „*Japanese-Uralic language comparison; locating Japanese origins with the help of Samoyed, Finnish, Hungarian, etc.: An attempt*” (Hamburg 1980) című könyvének bevezetésében a japán-uráli nyelvhasználat történetéről röviden írva elismeréssel szól Pröhle munkáiról, utal Pap fent említett dolgozatára is, de Bálint nevét ő sem említi. A *Bibliographie der uralischen Sprachwissenschaft 1830-1970*³⁰ című könyv magyar nyelvhasználatról szóló fejezetében pedig szerepel Bálint szóban forgó munkája, melynek címe a következőkkel van kiegészítve: „Auszug aus J. Hepburn's Japanischen Wb. (mit ung. Etym.)”.

Izui Hisanosuke, aki Koizumi fenti csoportosítása szerint a II. 1. c típusú elméletet képviselte, 1952-ben közzétette *A japán nyelv hovatarozása — a japán nyelv és a finnugor nyelvek* c. írását.³¹ Izui, aki kevés nyelvi anyagra támaszkodott, kapcsolatba hozta a japán *yuki* (hó) szót a finn *jaa* és a magyar *jég* szavakkal. Pröhle 1917-es tanulmányában ezt a szót nem említi meg, Bálint munkájában viszont a következő áll: „(snow. Man. *juhe*, ice. Hung. *jég*, *jég* id. Mong. *jikegő*, kalt. Vog. *yang*. Ostj. *yenk*. Fin. *jää*. Zür. *yi*, *yī* id.)”. Első pillantásra ez a japán-magyar szöveggyeztetés nem tűnik annyira erőltetettnek, és valószínű, hogy ha Pröhle valóban figyelembe vette volna Bálint művét, ötletét elfogadva minden bizonnyal fel is vette volna ezt a japán szót a japán *y* (=j) és az uráli *j* hangmegfelelést mutató szavak között. Winkler is ezt a magyar-japán szómegfelelést javasolja a *Der Uralaltaische Sprachstamm, das Finnische und das Japanische* (Berlin 1909. 268) című könyvében, amelynek felhasználását Munkácsi valószínűleg tanácsolta Pröhlének (1917. VIII. 8.), aki azonban csak a könyv címét említi meg írása elején. Később Pröhle fentebb idézett japán irodalomról szóló könyvében már a *yuki* szót a magyar *jég* japán megfelelőjének tartja.³² Megjegyzendő, hogy a japán-uráli nyelvhasználat jelenkori képviselője, Kazár is ugyanúgy jár el, mint Bálint, bár nem tér ki az

²⁶ Sugimura Tsomu: *Seiyōjin no nihogo hakken*. Tokió 1989. 254-63.

²⁷ L.: Sasaki Takashi: *Nihongo no keitōton-shū*. In: *Iwanami kōza*, Nihongo XII. kötet. Tokió 1978. 301-46; Sakiyama Osamu: *Nihongo keitoron kankei chosaku ronbun mokuroku*. In: Uő. [szerk.]: *Nihongo no keisei*. Tokió 1990. 407-41.

²⁸ Bp. 1944.

²⁹ Pusztai János: *Az „ugor-török” háború után*. Bp. 1977. 24-30; l. még Zsirai Miklós: *Őstörténeti csodabogarak: MgŐstört.* 277-8.

³⁰ Hrsz. v. W. Schlachter — G. Ganschow. Band I. München 1974-76. 165.

³¹ Kokugokaku 1952. 9. sz. 14-22.

³² l. m. 16.

altaji (mongol) szavakra. Kazár, akinek rendelkezésére állnak a modern nyelvtudomány különböző eszközei, könyvének nagyobb részében betűrendben összesen 595 japán szónak végzi el az uráli szavakkal való „etimológiai hasonlításai”-t.³³ Természetesen vannak olyan japán-magyar szöveggyeztetései, amelyeket Bálint már javasolt, de van olyan is, mint a japán *hüre* (uszony) és a magyar *fül* egyeztetése, amelyeket Bálint nem említ, Pröhle pedig kihagyni kényszerült Munkácsi kifogásolására (1913. VIII. 24.).

Ízelítőül idézzünk még két japán szócikket Bálint művéből: *ase* (sweat, perspiration: *ase-bo*, *ase-mo*, prickly heat. Hu. *izz-ó hő*, *izz-*, *izz-ad-*, in Schweiß kommen. Vog. *is-il-* warm werden. T.- tart. *íssi*, warm. Zür. *özyi-* to burn. Mord. *eže-* to warm cf. *atsu*). — *ha* (*ba* tooth: Tam. 1. *pal*, *palla*, tooth; 2. *pû*, *pûv* = Fin. *pii*, dens occae, pectins. Cer. *püy*, dens. Vog. *pänk* Zahn. Hu. *fog* id.). Az előbbi japán szót Pröhle nem említi, Kazár viszont Bálinthoz hasonlóan vélekedik; ami a másodikat illeti, a három tudós véleménye között nincs nagy különbség, ha figyelmen kívül hagyjuk a tamilt.

A *ha* példa különösen érdekes, mégpedig a japán-tamil nyelv hasonlítás történetének szempontjából. A japán-tamil nyelv hasonlítási elmélet az 1970-es években lépett színre Japánban, és nagy vihart kavart a napi sajtóban is. Azért is érdekes, mert Bálint japán-magyar szöveggyeztetéseiben, saját elméletéhez híven, megfelelőnek vélt tamil szót is gyakran tüntet fel, és a japán-tamil nyelv hasonlítás jelenkori képviselői is éppen a *ha* szót hozzák kapcsolatba a tamil *pal* szóval.³⁴

A nyelvtudomány szakterületétől távol lévén, nem vagyok képes ítélni arról, hogy Bálint műve a korabeli nyelvtudomány igényeinek milyen fokon felelt meg. Azok a nyelvészek, akik a japán nyelv hovatarozásának rejtélyes kérdéseire az uráli nyelvekkel, többek között a magyarral vagy esetleg a tamillal való összehasonlítás alapján törekszenek fényt deríteni, vajon azt gondolják, hogy Bálint közel 100 évvel ezelőtt készült dolgozatát egyáltalán nem érdemes figyelembe venni és megemlíteni sem? Bálint művét ma már — akár értéktelen, akár nem — nem tartom teljesen mellőzendőnek, hiszen legalábbis annyi bizonyos, hogy jó szórakozást kínál a japánok és a magyarok számára, akik a magyart vagy a japánt idegen nyelvként tanulják.

Mindenesetre tény, hogy napjainkban is napvilágot látnak olyan tanulmányok, amelyek a dravida-altaji nyelv hasonlításról vagy nyelvi kapcsolatokról szólnak; a japán-tamil nyelv hasonlításról élénk vita folyik, melynek mérlege ellenzőinek javára billen. A japán-uráli (ill. magyar) nyelv hasonlítás sem került le teljesen a napirendről.³⁵ Az ez irányú kutatások ugyan nem teljesen hiábavalóak, de valószínűleg nem hozhatnak belátható időn belül gyümölcsöző eredményeket a japonológia és a hungarológia terén.

Befejezésül hadd említsem meg Bálint értesülését, miszerint a japán kormányzat 1873-tán azt a kérdést intézte a Magyar Tudományos Akadémiához, hogy igaz-e, hogy a japán nyelv a magyar nyelvvel rokon.³⁶ Ez egy érdekes epizód lehet a japán-magyar nyelv hasonlítás történetében, de az e kérdésre vonatkozó írásos dokumentumra eddig sajnos még nem sikerült rábukkannom.

³³ *l. m.* 12-213.

³⁴ Ono Susumu: *Nihongo no seiritsu*. Nihongo no sekai I. kötete. Tokió 1980. 77; *l. még pl. a Nihongo no kigen. Sekai no gengogakusha ni yoru ronshū*. Szerk. Mabuchi Kazuo. Tokió 1986. Angol címe: *Origins of the Japanese language — An international collection of essays* című kötetben megjelent két angol nyelvű írást Ono, ill. Pon. Kothandaraman tollából.

³⁵ L. Irén Hegedűs: *Bibliographia Nostratica 1960-1990*. (= *Specimina Sibirica IV*. Pécs 1992) című kiadványának rá vonatkozó irodalmát. *l. még L. Kazár ed.: Interdisciplinary international workshop „Providence of the Japanese language and the people with which an early stage of this language reached the Japanese island realm”*. Hamburg 1985.

³⁶ ErdMúz. XI, 584-5; Tamulische Studien 7.